

Naposled je papež imenoval kardinalsko kongregacijo (komisijo), v kateri je bilo šest kardinalov. Ta je naposled sprejela neko kompromisno stališče, da je bil proces pravno pravilen, da pa mora krajevni škof prepričati vsak svetniški kult Simona. To se seveda ni zgodilo. Simonov kult se je intenzivno širil po laških in nemških deželah, pri že omenjeni Petrovi cerkvi v Tridentu so v njegovo čast prizidali stransko kapelo. O njem so pisali pisatelji, teologi so sestavljali hagiografije, opevali so ga pesniki, celo nek Italijan iz Istre, upodabljali so ga likovni umetniki, mesta so mu postavljala spomenike. L. 1588 ga je papež Sikst V. (1585-1590), v jeku protireformacije, proglasil za blaženega.

O tridentinskem ritualnem umoru in Simonovih čudežih je nastala obilna literatura, ki pa je bila razdeljena strogo *pro et contra*. Vendar je naposled le prevladalo kritično stališče, da je bilo razen konkretne smrti malega Simona, vse drugo izmišljeno. Po drugem vatikanskem koncilu je bil Simonov kult s papeškim dekretom l. 1965 odpravljen. Posmrtno ostanke so odstranili iz cerkve in jih prenesli na pokopališče. Temu se je seveda morala podrediti krajevna škofija.

Obravnavana knjiga je izredno zanimiva, ker nam prav študijsko kaže antisemitizem v srednjem veku, v bistvu pa ne le nasprotovanje do ljudi druge vere, temveč do manjšincev sploh. Pomor tridentinskih Judov je seveda v majhnem obsegu podoben zdajšnjemu etničnemu čiščenju na Kosovu, le da ni prav verjetno, da bi kaka žrtev tamkajšnjih strahot dosegla (vsaj začasno kakor Simon) čast oltarja.

Jože Maček

PRAVICA PRVE NOČI

Alain Boureau: *Das Recht der ersten Nacht*. Zur Geschichte einer Fiktion. Aus dem Französischen von Rainer von Savigny. Artemis und Winkler Verlag Düsseldorf und Zürich, 1996, 381 str.

Knjiga obravnava zelo zanimivo in ne malo zgečkljivo tematiko domnevne "pravice prve noči" (*ius primae noctis*), ki naj bi jo imeli zemljiški gospodje v srednjem veku do svojih podložnic po poroki. Kot izhaja že iz naslova, pisec te knjige označuje omenjeno pravico kot fikcijo. Seveda trditev ni izrečena apodiktčno, temveč kot

rezultat zelo skrbnega in kritičnega raziskovalnega dela. Takoj pa je treba poudariti, da se raziskave nanašajo na Francijo, čeprav stanje tudi drugod najbrž ni bilo bistveno drugačno.

Pri problematiki *ius primae noctis* je glavna težava v tem, da za obdobje, ko naj bi bil ta pojav najbolj razširjen - visoki srednji vek - skorajda ni nobenih virov, s katerimi bi bilo mogoče omenjeno pravico enoznačno tolmačiti kot spolno dejanje, temveč prej kot neko dajatev zemljiškemu gospodu ob sklenitvi zakonske zveze njegove podložnice. Zanimivo je tudi, da so ta pojav zgodovinarji in pravniki obravnavali nekako v valovih. Sorazmerno zelo intenzivno v letih pred francosko revolucijo (1789) in v letih 1854-1882. Vedno pa sta obstajali dve struji. Prva je zagovarjala obstoj tega pojava, druga ga je zanikala. Pomembnejši zgodovinarji novega veka so ga večinoma zanikali, drugi, predvsem krajevni in publicistično usmerjeni zgodovinarji so pritrjevali njegovemu obstoju.

Največ se je o "pravici prve noči" pisalo ali vsaj aludiralo nanjo v romanih in drugih književnih vrstah, zlasti v takih besedilih, ki so skušala, kolikor je le bilo mogoče očrniti fevdalni družbeni red in so omenjeni pojav vključila v arzenal orožja proti zemljiškim gospodstvom in osebnim odvisnostim pred propadom fevdalnega družbenega reda. Vsem je znan predrevolucionarni pomen Beaumarchaisove Figarove svatbe. Očitno je bil spomin na to "pravico" tedaj, kot tudi še danes, vedno na voljo, hkrati pa zelo izmuzljiv, da ga ni bilo mogoče trdneje zajeti in opredeliti. Tam, kjer bi ta spomin ali navedbo najbolj pričakovali, npr. v satirični verzifikaciji ali pri tako znamenitih nasprotnikih fevdalnega reda, kot je bil Rabelais, ju sploh ni.

Z opisom domnevne "pravice" zemljiškega gospoda, da prvo noč po poroki preživi z nevesto, naj bi se prestavili daleč nazaj v barbarski srednji vek, ko je bila dana gospodu možnost, da dejavno poseže v prvinsko področje samoodločbe podložnic - v odločanje o lastnem telesu in izbiri zakonskega druga. To "dejstvo" je nepreverjeno prešlo kot zanimiv delček v splošno vednost oz. znanje in so ga številni učitelji in časnikarji do našega časa povzemali in širili naprej. Zlasti pri svobodni izbiri zakonskega druga pa projiciramo novejšo pravico v preteklost, ki pa jih domala ni poznala. Saj so še do začetka tega stoletja starši izbirali svojim otrokom (tako hčeram kot sinovom) take zakonske partnerje, ki so ustrezali nji-

hovemu stanu in premoženju. Svobodno izbiro so imeli le proletarci, kolikor so jim gosposke sploh dovolile sklenitev zakonske zveze.

Zanesljivega izhodišča in oporišča za raziskavo "pravice prve noči" ni in se je zato pisec lotil raziskav tako, da se je najprej potopil v jezikovno preteklost in je po starih leksikonih in slovarjih skušal ugotoviti, kdaj se je pojem *ius primae noctis* pojavil in v njih ohranil, nato pa je preverjal ustrezne listine, ki so jih raziskovalci pred njim že obdelali, njihove izsledke kritično ovrednotil ter večinoma preinterpretiral.

Prvič se pojavi pojem, ki bi nekako ustrezal "pravici prve noči", v 16. stoletju v francoskem slovarju Petit Robert, in sicer kot *cuissage* (16. stol., od *cuisse* - bedro, stegno) *fevd.* s poznejšim francoskim izrazom *droit de cuissage*. Dostavek *fevd.* po definiciji v istem slovarju nakazuje srednji vek, čeprav je izraz nastal šele v 16. stoletju. Nato avtor razlaga, da po drugih slovarjih pomeni *cuissage* le namig na običaj, da nekdo (zemljiški gospod?) položi nogo na poročno posteljo. *Droit de cuissage* je torej novejši izraz. Prvič je naveden v Diderotovi enciklopediji l. 1755 in v nekem Voltairovem eseju l. 1756. Zdi se, da je *droit de cuissage* obstajal le v jeziku. V pretirano sramežljivem 19. stoletju so omenjeni pojem zastrli z latinizirano obliko *ius primae noctis*. Za temi jezikovnimi okopi pa se skriva temeljna negotovost o realnosti te pravice, o njej se namreč ne ve nič gotovega.

Pomembni zgodovinarji srednjega veka so se tega vprašanja izogibali. Celo znameniti Marc Bloch je v svoji Zgodovini srednjega veka (1939-1940) tvegala le namig na to pravico in je pisal o fevdalni prisili, ki je bremenila sklepanje zakonske zveze podložnikov. V sedanjem francoskem zgodovinopisju pa se zarisuje mnenje, da ta "pravica" v resnici ni obstajala in da njeno navajanje izhaja iz zamenjave z dajatvami, do katerih je bil upravičen zemljiški gospod v primerih, ko so se njegovi podložniki poročali in odhajali v druga zemljiška gospostva.

Avtorjev namen je bil ugotoviti, kakšne dimenzije je imel obravnavani monstrem v zgodovini fevdalizma v vsakdanjem življenju. Širši pomen pa naj bi njegova raziskava imela tudi zato, ker je v preteklosti *ius primae noctis* rabil kot dokaz kako sramoten je bil fevdalni družbeni red. Ugotovilo naj bi se, koliko je na tem resnice. Naposled nam postavlja trdovratno preživetje te

"pravice" v jeziku nadaljnje vprašanje kaj sestavlja v mentaliteti in zgodovinopisju predstavo o srednjem veku? *Ius primae noctis* spada med tiste entitete, ki podobno kot tomizem, hierarhija, fevdi, predstavljajo v sebi sklenjeno srednjeveško preteklost in jo predpostavljajo kot samo po sebi razumljivo. Nedvomno je seksualna vsebina "pravice prve noči" veliko prispevala k njemu preživetju in nadaljnemu življenju v spominu. Običaj je fascinanten v svoji popolni drugačnosti, ker daje obliko fantomu institucionalnega juridičnega soglasja. Formalni značaj te "pravice" nas očara ravno z radikalnim preobratom naših vrednot. V besedni obliki se povezuje slovesna resnost prava s spotakljivo lahkotnostjo seksualne folklore. Toda preživetje "pravice prve noči" v spominu je mogoče razložiti s tem, da je postala prispodoba srednjeveškega oz. barbarškega. S tem pojmom je povezana ideja o barbarstvu.

Ker seveda ni na voljo dovolj prostora, da bi sledili avtorjevim podrobnim izvajanjem in dokazom, smemo torej povzeti. *Ius primae noctis* v srednjeveški Franciji ni obstajal. Niti eden od argumentov, niti eno samo dejstvo, ki je bilo nakazano, izraženo kot dokaz, ali je bilo uporabljeno kot orožje na tem bojnem polju, ni zdržalo preizkusa. Kadar koli je v posameznih primerih pri preverjanju bil osvetljen tudi kontekst (kolikor ni sploh šlo za ponaredbo ali napačno razumevanje), je avtor naletel na čiste od diskurza odvisne učinke: podtikanje iz taktičnih razlogov, pripisovanje krivde kot del neke strategije, gobezdavost zaradi ustrahovanja in podobno. Toda teh enostranskih izjav niso nikoli jemali zares, ostale so brez najmanjših pravnih ali resničnih učinkov. Kjer so pripisovali krivdo in uveljavljali zahteve, diskurz nikoli ni bil v zvezi z realnostjo.

Avtor pripisuje Cerkev izreden vpliv pri onemogočanju "pravice prve noči". Zakonski stan je bil v srednjeveški Evropi najsvetejše mesto individualne svobode. Cerkev je kot osrednja normativna instanca že zelo zgodaj odpravila vse omejitve glede sklepanja zakonske zveze med podložniki in je dosegla, da je soglasje med zakonskima partnerjema dobilo zakramentalni značaj, kar je bilo v 12. stoletju posvečeno z uvedbo zakona kot zakramenta. Pravice, ki bi temu načelu nasprotovala, ni bilo mogoče formulirati. Če pa pravica ni izražena z besedami, ne obstaja. Le tako imenovanim kronskim juristom je z zagrizenim delom od 16. stoletja naprej us-

pelo prepričati ljudi, da obstaja pod pravom še neko psevdopravo, običajno pravo, ki daje prostor najhujšim izrodkom, če ni podvrženo nika kršnemu državnemu nadzoru. V resnici je bil *coutume* avtentično pravo, ki je bilo podvrženo institucionalnemu nadzoru. Celo seigneurialne "pravice", ki pravzaprav niso imele juridičnega statusa, so priznali šele po preverjanju.

Pred nami je torej zelo dragoceno delo, ki smo ga mogli prikazati seveda le v obrisih. Menim pa da povezovanje preteklosti s sedanjostjo za vsako ceno ni smiselno. Avtor povezuje *ius primae noctis*, čeprav zelo na rahlo, s sedanjim spolnim nadlegovanjem na delovnem mestu, predvsem v Franciji in ZDA, kar menim, da ni utemeljeno.

Jože Maček

KAKO JE PRIŠLO DO "LOČITVE DUHOV" NA HRVAŠKEM

Mario Strecha, *Katoliško hrvatstvo. Počeci političkog katolicizma u banskoj Hrvatskoj (1897. - 1904.)*; Barbat; Zagreb, 1997, 259 strani.

Za razliko od slovenskih zgodovinarjev, ki so razvoj političnega katolicizma v obdobju habsburške monarhije obdelali že v relativno velikem številu del, hrvaška historiografija temu vprašanju ni posvečala tolikšne pozornosti. V zadnjih letih pa je opaziti naraščanje zanimanja hrvaških zgodovinarjev za omenjeno problematiko. Pri tem predstavlja knjiga Maria Streche nedvomno eno temeljnih del na tem področju.

Strecha uvaja v razpravo o političnem katolicizmu na Hrvaškem nov izraz - "katoliško hrvaštvo". Z njim označuje ideologijo, ki je propagirala katolicizem kot mobilizacijsko silo hrvaške nacionalne integracije. V knjigi je podrobno obdelano obdobje na prelomu stoletja, ko se je ideologija katoliškega hrvaštva začela uveljavljati, zlasti z delovanjem sarajevskega nadškofa Josipa Stadlerja, urednika časopisa *Katolički list* Stjepana Korenića in krškega škofa Antona Mahniča.

Avtor začenja knjigo z obširnimi poglavjem, v katerem analizira značilnosti političnega katolicizma v Zahodni in Srednji Evropi. Pri tem se opira na zelo širok izbor literature, kar bralcu omo-

goči, da lahko genezo katoliškega hrvaštva primerja z razvojem drugod. Ravno ustrezna umestitev hrvaškega političnega katolicizma v avstro-ogrski in širši evropski prostor je ena glavnih odlik Strechovega dela. Geslo znamenitega djakovskega škofa Strossmayerja "Vse za vero in domovino" je naslov drugega poglavja, v katerem avtor prikaže različne idejne tokove znotraj hrvaškega političnega katolicizma v drugi polovici 19. stoletja. Pri tem podrobno opredeli razlike v odnosu do hrvaškega nacionalnega vprašanja med liberalnim katolicizmom Strossmayerjevega tipa in katoliškim hrvaštvom. Iz Strechovih raziskav izhaja, da so zastopniki liberalnega katolicizma v katoliški veri sicer videli duhovni temelj hrvaške nacionalne ideologije, vendar so menili, da lahko mobilizacijsko vlogo odigra tudi (s krščanstvom prežeti) liberalizem, kar pa katoliško hrvaštvo ni dopuščalo. Geslo privržencev katoliškega hrvaštva je bilo "Mi smo Hrvati in katoliki!", kakor je tudi naslov tretjega poglavja v Strechovi knjigi. Tako je namreč v svojem govoru na prvem hrvaškem katoliškem shodu leta 1900 v Zagrebu nagovoril občinstvo nadškof Stadler, ki je imel po Strechovem mnenju ambicije, da na čelu prenovljenega hrvaškega katoliškega gibanja postane "novi Strossmayer". Katoliško hrvaštvo je kmalu nato doživelo hud udarec, ko hrvaškemu episkopatu zaradi mlačne politike vatikanske in avstrijske diplomacije ter ob nasprotovanju črnogorske ni uspelo v naziv hrvaškega Zavoda sv. Hieronima v Rimu vnesti hrvaškega nacionalnega imena. S tem je bil po Strechovem prepričanju v očeh hrvaške javnosti razbit mit o Vatikanu kot velikem zaščitniku Hrvatov, kar je imelo usodne posledice za razvoj hrvaškega političnega katolicizma. Šele, ko se je leta 1903 z glasilom *Hrvaška straža* bolj aktivno vključil v hrvaško politiko škof Mahnič, je katoliško hrvaštvo ponovno lahko prešlo v ofenzivo. S prikazom idejnih nazorov Mahniča, ki je po "kranjskem modelu" tudi na Hrvaškem poskušal uveljaviti "ločitev duhov", Strecha zaključuje svojo knjigo.

Strechova knjiga je na Hrvaškem izzvala živahno diskusijo in vzbudila precej pozornosti, medtem ko smo jo pri nas kar nekako "spregledali". Vseeno mislim, da velja nanjo opozoriti, saj gre za resno znanstveno delo, ki je za slovenske zgodovinarje zanimivo tako zaradi prikaza Mahničevega delovanja na Hrvaškem kakor tudi zaradi drugih primerjav z razvojem političnega katolicizma pri Slovencih.

Andrej Rahten